

Περιδιάβαση

της Χρυσόδεμης Παπακωνσταντίνου

Ανεβαίνοντας τον ανήφορο του Χατζητρύφωνα, απλώνεται μπροστά μας η ενορία της Χαρδακιώτισσας, με την εκκλησία να δεσπόζει επιβλητική στο μέσο. Ο μύλος «γιατρός», που είχε μετατραπεί σε ελαιοτριβείο, μας υποδέχεται στην ενορία, ενώ απέναντι απλώνονται τα περιβόλια του Κορόμυλου, καταπράσινα από τα νερά του Κεφαλόβρυσου. Ακριβώς εδώ, στην είσοδο της ενορίας, βαφτίζαν κάθε χρόνο στις 6 του Νιόβρη την εικόνα του Αγίου Δημητρίου μέσα στον ποταμό για να βρέξει, σμίγοντας την παράκληση με το χαρμόσυνο κτύπημα της καμπάνας.

Διασχίζοντας τον δρόμο με τα επιβλητικά αρχοντικά και τις ωραίες γραφικές καμάρες στα σπίτια του Βαρέλια, φτάνουμε κάτω από τον περίβολο της εκκλησίας και προχωρούμε προς το καφενείο του Πετάση. Από χαμηλά διακρίνεται η **εκκλησία της Παναγίας**, με το καταπράσινο περιβόλι γύρω από τον ναό. Μεγαλόπρεπη, καμάρι της Χαρδακιώτισσας, ένα πανόραμα. Πορτοκαλιές, λεμονιές, κιτρομηλιές, μανταρινιές και ελιές περιστοιχίζουν την εκκλησία, μαζί με τον σχολικό κήπο που τον χρωμάτιζαν αναρίθμητοι μενεξέδες.

Πίσω από την εκκλησία βρισκόταν το παλιό ελαιοτριβείο και απέναντι τα ερείπια της παλιάς εκκλησίας της Χαρδακιώτισσας και το παλαιό νεκροταφείο. Δίπλα ο **καφενές του Πετάση**, με τη χαρακτηριστική επιγραφή που σε καλούσε στο «Θεραπευτήριο Μελαγχολίας» και λειτουργούσε ως ταβέρνα, καφενείο και μπακάλικο. Αμέτρητα απογεύματα μετά την πάλη με τη γη και τον κάματο μιας μέρας περνούσαν οι Κυδρεώτες εδώ, με τ' αστεία και τα πειράγματα να δίνουν και να παίρνουν.

Έξω από το σπίτι της Αρετής Πετάση

Απέναντι από το καφενείο ορθώνεται το **Δημοτικό Σχολείο της Χαρδακιώτισσας**, στολίδι της ενορίας, που δέσποζε άλλοτε στην πλατεία. Γεμάτο φωνές, παιχνίδια και ζωή από το πρωί μέχρι το βράδυ, το σχολείο φιλοδοξούσε να εμπλουτίσει την πνευματική παραγωγή της Κυθρέας, αφήνοντας ό,τι πολυτιμότερο θα έπαιρναν τα Κυθρεωτόπουλα μαζί τους -τη μόρφωση και τη μνήμη του τόπου τους. Στην αυλή του παρουσίαζαν τα διάφορα θεατρικά δρώμενα στις εθνικές επετείες, ενώ συχνά περίμεναν στη σειρά για κούρεμα, έχοντας πάρει απαραίτητος παγωτό από την Ελπίδα.

Προχωρώντας φτάνουμε στον κύριο κλάδο του ποταμού που πέφτει ανεξάντλητος και ορμητικός στους αλευρόμυλους, ενώ πιο πέρα τρέχει ο **Ξεροπόταμος**, που ποτίζει με τις διακλαδώσεις του τα εύφορα, καλοδουλεμένα περιβόλια των κάτω ενοριών. Οι μνήμες κυλούν κι εδώ, παρασυρμένες από τη ροή του. Παιδιά να τσαλαβουτούν στα νερά του προσπαδώντας να πιάσουν καβούρια και αγόρια να κάνουν μπάνιο στις λίμνες που σχημάτιζαν τα ρυάκια πριν πέσουν στους νερόμυλους...

Αφήνοντας πίσω το σχολείο και προχωρώντας στον κύριο δρόμο θα συναντούσαμε στ' αριστερά τα λεγόμενα **μαγαζιά της Εταιρείας**. Ανηφορίζοντας την πάροδο θα βλέπαμε δεξιά τα σπίτια του παπα-Βασίλη με τις καμάρες που ήταν κτισμένες πάνω από τον δρόμο.

Εδώ αρχίζει η πλατεία της Χαρδακιώτισσας, η «**πλατεία Αρχ. Μακαρίου Β΄**», που αναγράφεται στη μόνη ελληνική επιγραφή που σώζεται ευτυχώς μέχρι σήμερα, θυμίζοντας την ταυτότητα του τόπου. Στα αριστερά το άλλοτε περιβόλι της εκκλησίας έδωσε τη θέση του σε εννιά καταστήματα που κτίστηκαν τη δεκαετία

του '50. Αυτά φιλοξενούσαν μπακάλικα, γραφεία και γκαράζ, ενώ εδώ βρισκόταν και το καφενείο του Μιχάλη του Κυριάκου. Δεξιά βρίσκονταν τα μαγαζιά του Τυχερού, ένα καφενείο κι ένα σκαρπάρικο. Δίπλα ακριβώς, το καφενείο του Χαράλαμπου του Χατζημοιραίου, πάνω από το οποίο στεγαζόταν για αρκετά χρόνια το οίκημα του Σωματείου «Οι Χύτροι», και είχε θέα στην πλατεία. Παραδίπλα ήταν ο καφενές του Κυριάκου του Καλογήρου. Αξιοσημείωτο είναι ότι στην πλατεία γυρίστηκαν σκηνές από την ελληνική κωμωδία «**Εταιρεία Θαυμάτων**» του 1962 με τον Δημήτρη Παπαμιχαήλ και την Γκέλυ Μαυροπούλου.

Από την πλατεία ξεκινά δρομάκι στ' αριστερά προς τη **γειτονιά των Χατζηπερήδων**. Διασχίζοντας το γεφύρι του Ξεροπόταμου συναντούμε τον μύλο τον Κάτω Ριάτικο, που είχε μετατραπεί σε σπίτι. Στ' αριστερά αρχίζουν τα περβόλια της Χαρδακιώτισσας που φτάνουν μέχρι τον Κορόμυλο, ενώ πιο κάτω φαίνονται τα ερείπια του Πάνω Ριάτικου.

Από τους Χατζηπερήδες ξεκινά μονοπάτι προς τη Συρκανιά, που βγάζει στην **εκκλησία του Αγίου Γεωργίου τους Μάντουδους**. Στο μικρό αυτό παρεκκλήσι οι μικρές Κυθρεωτοπούλες πήγαιναν για ν' ανάψουν τα καντήλια και να προσευχηθούν, με τον τρόπο που η παιδική τους ψυχή ήξερε να μιλά με τους Αγίους.

Ψηλά στην ενορία ήταν τα σπίτια του **παπά-Κώστα**, που τον θυμούνται όλοι ψηλό κι επιβλητικό με τη μαγκούρα του να λιτανεύει την Κυθρέα στις μεγάλες γιορτές και ταπεινό με το γαϊδούρι του να ταξιδεύει στο χωριό του, το Παλαΐκυδρο. Σ' αυτόν οφείλει η εκτοπισμένη κοινότητα τη διάσωση της εικόνας της

Παναγίας και των λειψάνων του Αγίου Δημητριανού, που μεταφέρθηκαν το '74 στις ελεύθερες περιοχές.

Από τη Χαρδακιώτισσα καταγόταν επίσης ο ναΐβ ζωγράφος Κώστας Αβρααμίδης, που αποτύπωσε με το πινέλο του αναρίθμητα τοπία, ενώ ως κατεξοχήν καλλιτέχνης της ενορίας φιλοτεκνούσε το ανδρείκελο του Ιούδα που καιγόταν στη λαμπρατζιά κάθε Ανάσταση.

Πέρα από την κοιλάδα της Κυθρέας στ' ανατολικά, τα ερείπια του αρχαίου βασιλείου των Χύτρων και της πρώτης χριστιανικής επισκοπής, με τ' απομεινάρια της **εκκλησίας του Αγίου Δημητριανού**. Πάνω σ' αυτά τα χαλάσματα του αρχαίου πολιτισμού λειτουργούσαν οι Κυθρεώτες κάθε χρόνο στις 6 Νοεμβρίου στη μνήμη του προσάτη Αγίου τους. Ακολουθώντας μια αλησμόνητη πομπή με τα εξαπτέρυγα μπροστά και τον παπά με την εικόνα πίσω να μνημονεύει τα αμέτρητα ονόματα όλων των νοικοκυριών, συνόδευαν τον Άγιο στην πολύωρη λιτή μέχρι να μπει στη δέση του στο εικονοστάσι.

Παίρνοντας ξανά τον κύριο δρόμο και αφήνοντας πίσω τον **Τερατσόμυλο του Χριστίδη** ανεβαίνουμε προς την ενορία της **Συρκανιάς**, μάνας του Κεφαλόβρυσου. Κτισμένη στους πρόποδες του Πενταδακτύλου, με πέτρινα γραφικά δρομάκια και αυλάκια νερού να διασχίζουν τις γειτονιές της, η Συρκανιά ήταν ανέκαθεν αγαπημένος προορισμός για σεργιάνι. Δεν είναι εξάλλου τυχαίο ότι εδώ γυρίστηκαν σκηνές αμερικανικής ταινίας του 1954, απαθανατίζοντας στιγμές από την καθημερινότητα των Συρκανιτών. Με τους μύλους, τα καμίνια και τους ατέλειωτους καλαμιώνες που αγκάλιαζαν την περιοχή, η ενορία ήταν τροφοδότρα τόσο στον τομέα των οικοδομών, όσο και στην αλευροποιΐα.

Μπαίνοντας βρίσκουμε στα δεξιά τον ελιόμυλο του Παττάλα και πίσω του το σφαγείο της Χαρδακιώτισσας και της Συρκανιάς. Παίρνοντας τον δρόμο για την κυρίως ενορία, συναντούμε τον μύλο της Στράτας και αριστερά τον μύλο του Ροδή. Κατηφορίζοντας θα βλέπαμε δεξιά τις Συντεχνίες και στ' αριστερά τον μύλο τον Μενεβίσο, όπου είχε κτίσει τα σπίτια του ο Παντελής του Κωστούρα. Προχωρώντας θα περνούσαμε τις καμάρες, πάνω από τις οποίες ήταν κτισμένα τα σπίτια της Παύλαινας (μητέρα Χρηστίδη).

Προχωρώντας προς την πλατεία και παίρνοντας ένα στενό δρομάκι προς τα αριστερά φτάνουμε στην **εκκλησία της Αγίας Άννας**, με τη θαυματουργή της εικόνα και το όμορφο ξυλόγλυπτο εικονοστάσι, που γιόρταζε κάθε χρόνο στις 9 Δεκεμβρίου. Στη δυτική πλευρά της εκκλησίας υπήρχαν καμάρες, πάνω από τις οποίες στεγάζονταν οι δύο πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου των πάνω ενοριών πριν μεταφερθούν στο νέο σχολείο. Οι **λιτανείες της Ανάστασης** θυμίζουν κι εδώ τη λαμπρή γιορτή του Πάσχα, τις λαμπρατζιές, και τις κονσέρβες με πυρίτιδα που τοποθετούσαν πάνω στα υψώματα για να κάνουν κρότο.

Περνώντας τις καμάρες βρισκόμαστε στην πλατεία της Συρκανιάς με τον καφενέ του «Μύλου της Παύλαινας», τα μαγαζιά και τις αποθήκες του Σαββή του Καλογήρου, τα καφενεία της «Αντιγόνης» και του «Οδυσσέα». Στην πλατεία δέσποζε μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '40 ο πανάρχαιος πλάτανος της Συρκανιάς, τη σκιά του οποίου απόλαυσαν χιλιάδες ντόπιοι και ξένοι στο πέρασμα του χρόνου. Λίγο πιο πέρα ήταν ο μύλος της ελιάς της οικογένειας Χρηστίδη και απέναντι το καφενείο του Χρυσανδή. Αφήνοντας την πλατεία και προχωρώντας προς τα πάνω θα συναντούσαμε τα σπίτια του Νικόλα του Σκάρπατζη. Όταν τα γαϊδούρια έδωσαν τη θέση τους στα τροχοφόρα, ο δρόμος σταδιακά ασφαλτώθηκε.

Ο ιδιοκτήτης του καφενείου του Χρυσασθής, Χρύσανδος Παττάλας και η δεύτερη γυναίκα του Ειρήνη

Περνώντας από την **καμάρα του Μακρύγιωρκου** μπαίνουμε στη γειτονιά των **Πλατανουδικιών**, ακριβώς κάτω από τον Κόρακα, το ένα από τα δύο βουνά που περιέβαλλαν την ενορία της Συρκανιάς. Στις Φτερκές οι ενορίτες έβοσκαν τα κοπάδια τους, αφήνοντας τον ήχο του αυλού να παρασέρνεται από τον αέρα γεμίζοντας τις πλαγιές. Στον Σελλά, τον λόφο που βρισκόταν στ' ανατολικά, κατάσπαρτο από λαλέδες, μελισσόακια και χαμομήλι, παιδιά σκαρφαλώνανε σαν να 'τανε ένα με το βουνό, ατενίζοντας από ψηλά την ενορία.

Περνώντας από τη **γειτονιά του Σμαήλη** βγαίνουμε στον δρόμο που οδηγεί προς την πλατεία του **Κεφαλόβρυσου**, με την πέτρινη δόλο απ' όπου ανάβλυζε το νερό της αστεϊρευτής πηγής του. Γάργαρο και ολόχρονα δροσερό, ξεπρόβαλλε από το σκοτεινό του στόμιο για να χυθεί στο κτιστό αυλάκι προτού απομακρυνθεί για να ποτίσει τα περιβόλια των έξι ενοριών της Κυθρέας και άλλων 13 χωριών της Μεσαορίας. Με το ασίγαστο τραγούδι του αφειδώλευτα δρόσιζε τότε χιλιάδες ντόπιους και εκδρομείς, που σταματούσαν για να ξεκουραστούν στη σκιά του μεγάλου πλάτανου που βρισκόταν στην πλατεία. Αμέτρητα γλέντια γίνονταν κάθε Σαββατοκύριακο στο κατάμεστο κέντρο του.

Μαρτυρία της συμβολής των Κυθρεωτών στον Αγώνα της Ε.Ο.Κ.Α. το μνημείο προς τιμήν του ήρωα **Σπύρου Χατζηγιακουμή**, που βασανίστηκε και δολοφονήθηκε από Άγγλους ανακριτές τον Οκτώβριο του 1958.

Πάνω από την πλατεία του Κεφαλοβρύσου βρισκόταν η αλευροβιομηχανία των αδερφών Χριστίδη, που λειτούργησε το 1958. Μέσα στη γενικότερη οικονομική άνθηση, η βιομηχανία δεν εισήγαγε μόνο έναν από τους σύγχρονους ηλεκτροκίνητους κυλινδρόμυλους για την αλευροποίηση δημητριακών, αλλά έβγαλε στην αγορά τις περίφημες γκαζόζες με νερό του Κεφαλόβρυσου. Πιο

πάνω λειτουργούσαν τα Ασβεστοποιεία Συρκανιάς, που εκμεταλλεύονταν τον κατά γενική ομολογία εξαιρετο ασβέστη στις Κυθρέας.

Αφήνοντας πίσω μας το γήπεδο του Σωματείου «οι Χύτρου», ανηφορίζουμε προς το **δάσος της Χαλεύκας**. Ένα σκηνικό μαγευτικό, που ξεδιπλώνει αναπάντεχα μπροστά σου τη θάλασσα συνάμα με το βουνό και την πεδιάδα. Από 'δω τα καλοκαίρια ατένιζες χρυσή τη Μεσαορία και το χειμώνα έβλεπες βαθυπράσινα τα τοπία κι ανθηρά. Μετά το θερισμό μπορούσες να δεις ανατολικά μέχρι το Βαρώσι, ενώ βόρεια αντίκριζες τη θάλασσα της Κερύνειας μέχρι την Καραμανιά.

Ένας παράδεισος ήταν η Κυθρέα για τους κατοίκους της. Ένας τόπος γεμάτος χρώματα, ήχους και ζωή, που τον ψηλαφούσες σε κάθε φύλλο και κάθε σταγόνα του κελαρυστού νερού της.

*«έτσι τα ρίζωσαν μές στο μυαλό και δέν αλλάζουν, γράφει ο Σεφέρης.
έτσι τα φύτεψαν εικόνες ίδιες με τα δέντρα εκείνα
που ρίχνουν τα κλωνάρια τους μές στα παρθένα δάση
κι αυτά καρφώνονται στο χώμα και ζαναφυτρώνουν»*

Ναι. Ο τόπος είναι εκεί και περιμένει να τον ζήσουμε όπως τον ζούσαμε άλλοτε. Οι στίχοι των εκτοπισμένων μιλούν, κι αν ακούσουμε τη μουσική τους, θα μας δείξουν τον δρόμο.

(Ευχαριστώ για τις πληροφορίες που μου έδωσαν τους; Στυλιανό Πετάση, Γιαννάκη Μακεδόνα, Νίτσα Πανταζή και Μιχάλη Ανδρέου)